

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ РОЗКРИТТЯ, РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ

В.Г. Лісогор

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Юридичної академії МВС України

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТАЄМНИЦІ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Одним із специфічних видів соціальної діяльності є боротьба зі злочинністю та, зокрема, такий її різновид, як слідча діяльність. Специфічність слідчої діяльності полягає в тому, що вона обумовлюється суворим нормативним регулюванням; здійсненням її спеціально уповноваженими на те особами; обмеженням колом засобів доказування; пізнанням явищ, які мали місце у минулому. Підкреслимо, що основною рисою слідчої діяльності є її пізнавальна сутність. Ця діяльність, як і будь-яка інша, пов'язана з пізнанням об'єктивної реальності, залежить від отримання та використання інформації. Отримується інформація й під час проведення слідчих дій, до яких, зокрема, належить обшук. При цьому зазначимо, що у ході підготовки, проведення, а також після остаточного оформлення результатів обшуку у процесуальних документах може розголошуватися таємниця досудового слідства.

У слідчій практиці виникає потреба в одних випадках зберегти від розголошення підготовку до слідчої дії, в інших – слідчу дію. Важливе значення також має збереження у таємниці її результатів. Це стосується й обшуку.

Особливість стадії підготовки до обшуку полягає у тому, що всі дії мають бути проведені з повним дотриманням таємниці досудового слідства. Тільки такий підхід гарантує досягнення мети слідчої дії, що готується [1, с. 148]. Це пов'язане з тим, що поінформованість як самого злочинця, так і заінтересованих осіб про майбутній обшук надасть їм можливість переховати речі, що підлягають вилученню, або знищити їх. Свого часу Я.І. Баршев зазначив: "...та мета, з якою проводиться обшук, може бути досягнута тільки шляхом попередньої невідомості про нього й особливого мистецтва, спритності та незвичайності слідчого..." [2, с. 5].

Під час обшуку таємниця досудового слідства має зберігатись і тому, що, як зазначає О.Я. Басв, "обшук – не звичайна слідча дія; специфі-

ка її полягас, зокрема, у необхідності раптового втручання в особисте життя громадян, можливо навіть... непричетних до злочину, що розслідується, і членів сім'ї особи, яка вчинила злочин" [3, с. 81].

Про проведення обшуку зазвичай стає відомо сусідам обшукуваного, його родичам, знайомим, співробітникам. Саме це обумовило закріплення у процесуальному законі обов'язку слідчого вжити заходів стосовно того, щоб не були розголошені виявлені при обшуку обставини особистого життя обшукуваного та інших осіб, які проживають або тимчасово перебувають у цьому приміщенні (ст. 185 КПК). Тому "запрошуючи понятих, слідчий повинен мати на увазі, що їхня присутність не повинна призвести до розголошення будь-яких відомостей, отриманих у ході обшуку" [4, с. 23]. З цією метою слідчий, окрім усного роз'яснення понятим та іншим особам, присутнім при обшуку, може брати від них підписку з попередженням про відповідальність за розголошення даних досудового слідства. Також під час обшуку не повинні оголошуватись будь-які виявлені документи та листи, що не стосуються справи [5, с. 65].

У наукових джерелах звертається увага на те, що "слідчий зобов'язаний ужити всіх заходів стосовно того, щоб не були розголошені виявлені при обшуку секретні дані та обставини інтимного життя осіб, які займають дане приміщення, або інших осіб" [6, с. 248]. Необхідність дотримання цих вимог обумовлюється і морально-етичними нормами.

З приводу наведеного існують такі рекомендації. Так, добираючи понятих, слідчий має враховувати, що особи, в яких проводиться обшук, бувають, як правило, заінтересовані у тому, щоб факт його проведення не отримав розголошення, і тому потрібно обирати осіб, присутність яких під час обшуку не спричинила б розголошення будь-яких відомостей. Такими понятими можуть бути громадяни, незаінтересовані у справі, які обшукуваного не знають і не проживають з ним по сусідству [5, с. 61].

С.Д. Долгінов пропонує максимально обмежувати коло учасників обшуку, яким можуть стати відомі обставини інтимного життя особи, у якій проводиться обшук, та її рідних; ретельно добирати учасників майбутнього обшуку; при можливості у присутності учасників обшуку без необхідності не розголошувати зміст листів і документів, що мають інтимний характер, а також не прослуховувати виявлені магнітні записи та не переглядати аматорські кінострічки, якщо вони не підлягають включенню у протокол і вилученню [7, с. 135-136].

Слідчий має право заборонити особам, що перебувають у приміщенні під час обшуку, а також особам, які під час його проведення увійшли у це приміщення, виходити з нього і спілкуватися один з одним або з іншими особами до закінчення обшуку (ст. 183 КПК). Дане положення закону прийнято з метою запобігти витоку інформації, отриманої під час обшуку.

Ще на один тактичний прийом звернемо увагу. Він полягає в одночасному проведенні обшуків у співучасників злочину. Як пише О.М. Ларін, "вирішальне значення для виявлення доказів може мати одразу ж після проведення обшуків в осіб, які пов'язані між собою. Якщо такі обшуки проводити не одночасно, а послідовно, то ті, у кого був проведений перший обшук, можуть попередити інших і тим самим звес-

ти нанівець подальші зусилля слідчого" [8, с. 54]. При різночасному проведенні обшуків заінтересовані особи можуть повідомити один одному інформацію, у результаті чого ускладнюється процес доказування. Тому обшук необхідно проводити одночасно у всіх підозрюваних, щоб виключити передачу інформації заінтересованим особам стосовно нього з метою не дати знищити докази злочину. Як зазначається у науковій літературі, "груповий обшук у таких випадках забезпечує фактор раптовості, не дозволяє переховати чи знищити предмети, які інтересують слідство, а також попередити про небезпеку інших" [9, с. 19]. При цьому необхідність проведення одночасних обшуків у кількох осіб або у різних місцях досить часто виникає під час розслідування злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями.

Проведенню групових обшуків має передувати ретельна підготовка за завчасно розробленим планом. У ньому передбачається одночасність обшуку, дії виділених груп оперативних працівників під єдиним керівництвом слідчого, який веде розслідування кримінальної справи, забезпечення способу зв'язку між групами та слідчим [1, с. 151]. Слідча дія планується відповідно до отриманих відомостей про особу, в якій планується проведення обшуку, а також інших даних, зібраних у справі.

Позитивний результат обшуку значною мірою залежить від часу його проведення. Згідно з законом обшук має провадитись удень (ст. 180 КПК). І лише у невідкладних випадках час його проведення не обмежується будь-якими рамками. Це дає можливість слідчому, виходячи з обставин справи й особи обвинуваченого, вибрати такий час обшуку, який би забезпечив раптовість його проведення [1, с. 146]. Підставою для цього є фактори, що мають тактичне значення та забезпечують раптовість обшуку [6, с. 239], від якої часто і залежить його успіх.

Раптовість та конспіративність належать до загальних положень, яких слід дотримуватися під час проведення обшуку [10, с. 155]. Успіх обшуку значною мірою залежить від його раптовості, тому у ході підготовки до його проведення мають бути вжиті заходи з тим, щоб не були розголошені наміри слідчого й у початковий момент обшуку не виникли ускладнення з проникненням на місце або у приміщення, що підлягають обшуку. Для виконання цієї вимоги необхідно знайомити з планами майбутнього обшуку тільки тих осіб, які є його учасниками, відбираючи у них підписку про нерозголошення даних досудового слідства, та запрошувати окремих учасників (понятих, спеціалістів та ін.) для участі в обшуку безпосередньо перед виїздом.

Збереження таємниці досудового слідства забезпечується тим, що "у ході підготовки до обшуку слідчий на основі інформації, що є у його розпорядженні, має продумати шляхи потайного підходу до місця обшуку та способи швидкого безперешкодного проникнення у приміщення, що підлягає обшуку... Збір інформації про місце майбутнього обшуку й особу обшукуваного та інші підготовчі заходи мають здійснюватися слідчим з дотриманням обережностей, що виключають розголошення заходів, що проводяться" [11, с. 37]. Зазначене також передбачає несподіване проведення обшуку для обшукуваного, членів його

го сім'ї, родичів і співучасників злочину. Тільки за такої умови можна розраховувати на успіх даної слідчої дії.

Для забезпечення несподіваності обшуку необхідно:

- визначити найбільш слушний час для обшуку;
- учасникам оперативно-слідчої групи тасмно прибути до місця обшуку;
- раптово проникнути у приміщення або на місцевість, які підлягають обшуку [6, с. 232-233; 12, с. 18].

При цьому слідчому необхідно мати певну попередню орієнтовну інформацію: про особу обшукуваного; про об'єкти, що підлягають обшуку; про предмети, осіб, трупів, яких будуть шукати; інші відомості.

Але у деяких випадках обшук доцільно відкласти з тактичних міркувань, наприклад, якщо є інформація про те, що у певний час особи мають привезти та сховати об'єкти, що розшукуються [13, с. 12-13].

Щодо конспірації, то її умови мають дотримуватись аж до проникнення у приміщення або місце, що підлягає обшуку [14, с. 389]. Тому всі дії, пов'язані з підготовкою до обшуку, мають проводитись так, щоб вони не стали відомі особі, яка підлягає обшуку, та іншим заінтересованим особам [1, с. 144].

Для забезпечення таємниці досудового слідства необхідно, щоб прибуття слідчого й осіб, які його супроводжують, на місце обшуку не було завчасно помічене й було несподіваним для обшукуваного, не дозволило б йому знищити або приховати які-небудь предмети, а також учинити протидію. Для цього доцільно:

- 1) засоби транспорту залишити на деякому віддаленні від об'єкта обшуку;
 - 2) підходити до об'єкта по одній-дві людини, а не всім учасникам разом;
 - 3) використовуючи ліфт, підніматись на один-два поверхи вище (або нижче) потрібної сходової площадки;
 - 4) розташовуватись біля входних дверей так, щоб через вічко або замкову шпину було видно лише одного з прибулих, бажано знайомих обшукуваного;
 - 5) при обшуку у комунальній квартирі користуватись загальним дзвоником або дзвонити не обшукуваному, а будь-кому з інших мешканців;
 - 6) забезпечити наявність серед прибулих особи, якій обшукуваний або члени його сім'ї відчинили б двері як знайомій, співробітнику домоуправління тощо;
 - 7) прибувши на територію, вжити заходів із маскування мети свого відвідування та повідомити про неї лише перед початком обшуку [9, с. 11].
- Якщо у приміщенні, крім особи, у якій проводиться обшук, були присутні інші, то необхідно з'ясувати у присутніх (поодиночі) відношення до обшукуваного, перевірити у них документи, після чого вирішити питання про необхідність їхнього перебування у даному приміщенні. Тих, кого відпустили, необхідно попередити про нерозголошення інформації.
- О.О. Закатов і О.Ю. Ямпольський у даній ситуації пропонують: громадян, які перебувають у приміщенні, доцільно зібрати в одному місці, перевірити їх особи, з'ясувати їхнє відношення до особи, у якій проводиться обшук, до справи, що розслідується. Цих громадян під наглядом будь-кого з осіб, які проводять обшук, залишають до завершення обшуку.

щоб перешкодити розголошенню таємниці досудового слідства. До завершення обшуку після відповідного попередження можуть бути відпущені, зокрема, особи похилого віку, неповнолітні, громадяни, які потребують медичної допомоги, якщо вони переконливо обґрунтували необхідність своєї відсутності, а також особи, які прийшли у дане приміщення у зв'язку з виконанням службових обов'язків [13, с. 18].

Отже, існує широке коло тактичних прийомів збереження таємниці досудового слідства під час проведення обшуку. На нашу думку, їх використання в слідчій діяльності сприятиме підвищенню її ефективності та досягненню завдань кримінального судочинства.

Бібліографічні посилання

1. Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. – М., 1971.
2. Белкин Р.С., Вишверг А.И. История советской криминалистики: Этап возникновения и становления науки (1917-1930 годы): Учеб. пособие. – М., 1982.
3. Бавов О.Я. Процессуально-тактические проблемы обыска // Проблемы совершенствования тактики и методики расследования преступлений: Сб. науч. тр. / Иркут. гос. ун-т им. А.А. Жданова. – Иркутск, 1980. – С. 77-82.
4. Леви А.А., Михайлов А.И. Обыск (справочник следователя). – М., 1983.
5. Любичев С.Г. Этические основы следственной тактики. – М., 1980.
6. Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов / Под ред. В.А. Образцова. – М., 1999.
7. Долгинов С.Д. Проблемы законности и этики в совершенствовании тактики обыска // Криминалистическое обеспечение работы органов внутренних дел по укреплению законности и правопорядка, усилению охраны прав граждан: Сб. науч. тр. / Акад. МВД СССР. – М., 1990. – С. 131-141.
8. Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами. – М., 1966.
9. Астапкин С.М. Тактика обыска и выемки: Лекция / Акад. МВД СССР. – М., 1989.
10. Бленчук П.Д., Головач В.В., Салтєвський М.В. та ін. Криміналістика: Підруч. – К., 1997.
11. Следственная тактика: Учеб. пособие / ВЮЗИ. – М., 1982.
12. Подголин Е.Е. Тактика следственных действий: Учеб. пособие / Под ред. и с предисл. И.Е. Быховского. – Л., 1986.
13. Закатов А.А., Ямтольский А.Е. Обыск: Учеб. пособие – Волгоград, 1983.
14. Руководство по расследованию преступлений: Науч.-практ. пособ. / А.В. Гриненко, Т.В. Каткова, Г.К. Кожевников и др. – Х., 2001.